

Chotěbor, Petr; Smetánka, Zdeněk

Panské dvory na české středověké vesnici

Archaeologia historica. 1985, vol. 10, iss. [1], pp. 47-56

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139528>

Access Date: 02. 10. 2024

Version: 20240929

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

1. PANSKÉ DVORY A ARCHEOLOGIE STŘEDOVĚKU

Problému podoby panských, nebo obecněji vrchnostenských dvorů na české středověké vesnici není dosud věnována taková pozornost, jakou by si tyto významné objekty nesporně zasloužily. V archeologické literatuře o nich nacházíme spíše jen příležitostné zmínky (např. naposledy Smetánka–Klápště 1981), ačkoliv je zřejmé, že tyto objekty hrály významnou roli v ekonomice středověké vesnice. Jsou mimořádným prvkem ve struktuře vesnice jak po stránce výrobní, tak i dispoziční a stavební. K detailnějšímu poznání panských dvorů v současné době příliš nepřispívají ani ostatní obory, zabývající se studiem středověké vesnice. Poněkud lepší je situace v obdobích mladších, kde řada objektů, především barokních a renesančních ve více či méně úplné podobě dosud existuje.

2. MATERIÁL A METODY

Zatím není v Čechách, snad s výjimkou starého výzkumu Jelínkova v „Morčině“ u Běštína na Hořovicku (Jelínek 1896, 219; Smetánka–Scheufler, 1963; Pittetová 1967; Smetánka 1969, 624) a možná výzkumu v Trocnově (Hejna 1957) k dispozici žádný odkryv dvora, přičemž oba výše jmenované případy jsou případy meziními a tudíž ne zcela typickými. Poněkud více známe z povrchových a geodeticko-topografických průzkumů (např. Smetánka 1969; Smetánka–Klápště 1981, Smetánka–Klápště–Richterová 1979), kde získáváme zpravidla představu o zasazení objektu do terénu a do celého půdorysu vsi, povšechnou představu o dispozici vlastního objektu a dosti nejasnou představu o jeho stavební podobě. O ní se dozvídáme často se značnými, ale nerovnoměrnými detaily z pramenů psaných (Graus 1957, s. 67 seq.). Značný význam, zvláště za současného stavu poznání, mají prameny ikonografické, které zpravidla představují objekt samotný, někdy i dosti podrobně, ale většinou bez širších vztahů a závažným problémem je i možnost značné schematizace a idealizace vyobrazení.

Ikonografické prameny můžeme použít pro studium dvorů v zásadě dvěma způsoby, buď s důrazem na jejich přímou dokumentární hodnotu, nebo ve formě pouhé připomínky, evokace. Zatím co pro dokumentární použití v rovině důkazu je nezbytnou podmínkou těsná vazba chronologická a teritoriální, u evokace je přípustné využití pramenů chronologicky i teritoriálně vzdálenějších. Evokace však nemá v žádném případě hodnotu důkazu, i když občas dojde skutečně ke shodě evokace s důkazem. Je spíše jen širším modelem, který by měl být nezávislým způsobem upřesňován nebo negován. Ve své práci používáme obou přístupů. K užití evokace, na niž hledíme s určitou skepsí, přistupujeme jen proto, že současný stav pramenů základny nedává zatím možnost se bez ní obejít. Z povahy pramenů základny a jejího dosavadního zpracování vyplývá, že se zatím můžeme sou-

středit jen na jeden problém, jímž je celková podoba panského dvora. Je tomu tak kromě jiného proto, že k detailní charakteristice panských dvorů chybí kromě archeologických výzkumů i průzkumy stavební. Zde je ještě značná rezerva pro další bádání, protože analogicky s pozdně středověkými stavbami selských usedlostí (Škabrada-Smetánka 1974) lze předpokládat, že alespoň něco ze starších situací je uchováno ve dvorech přestavěných v mladší době.

3. PODOBA PANSKÉHO DVORA

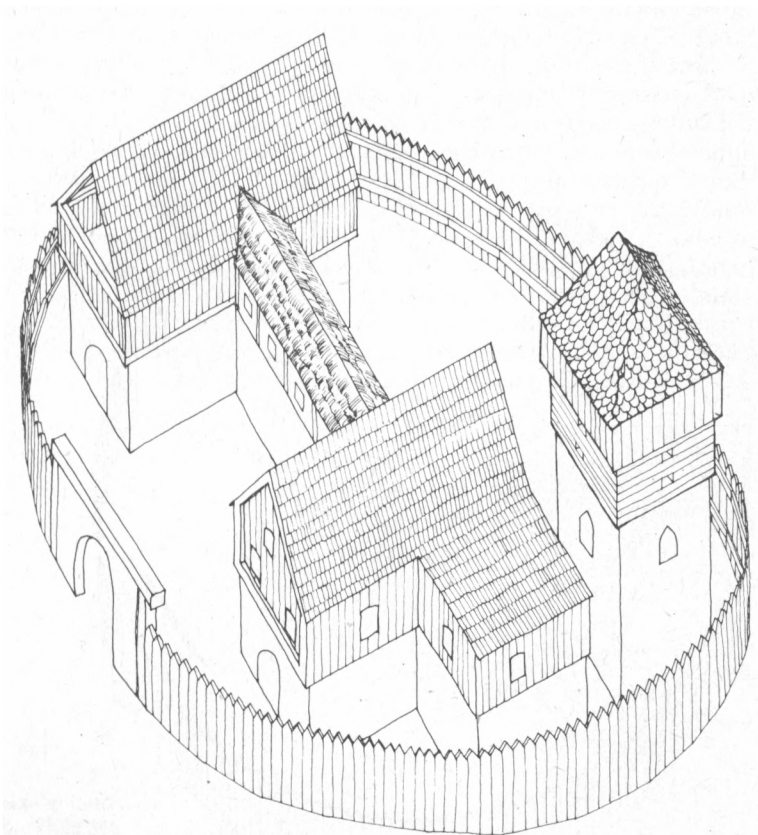
I dosud shromážděný a značně fragmentární materiál umožňuje vydělit alespoň dvě skupiny dvorů. Je to skupina dvorů tzv. „rezidenčních“ a tzv. „podnikatelských“. Jak napovídají již názvy, ve dvoře rezidenčním jeho skutečný vlastník, zpravidla drobný feudál sídlí, nebo ho jinak přímo užívá. Můžeme zde rozlišit dvě podskupiny, a to: za prvé objekty, kde vlastník sídlí přímo ve dvoře, nebo za druhé, kde objekty jsou k vlastnímu sídlu jen připojeny a tvoří k rezidenci, tedy tvrzí, bezprostřední hospodářské zázemí. Dvůr tzv. „podnikatelský“ není vázán jen přímo na sídlo vlastníka, stojí však na jeho pozemkovém majetku a umožňuje jednak vlastní „režijní“ hospodaření, jednak slouží jako správní jednotka k odběru feudální renty ve všech jejích hlavních formách. Držitelé těchto dvorů bývají světšší feudálové, kláštery, biskupství, kapituly a vlastnili nebo pronajímali je i měšťané.

Krajním příkladem rezidenčního dvora ze 14. století, na němž drobný feudál přímo sídlil, poskytl výzkum A. Hejny v Trocnově (A. Hejna 1957). Ze zjištěné situace vyplývá, že tento dvůr se vlastně nijak nelišil od běžné selské usedlosti. Výzkumem ani na povrchu nebylo zjištěno žádné výraznější ohrazení natož opevnění. Poněkud zformovanější půdorysnou sestavu vykazuje objekt zjištěný B. Jelínkem v Běštině na Hořovicku (Jelínek 1896, 217 seq.), kde na historickém Jelínkově plánu shledáváme výrazné ohrazení, původně patrně zdí. Tento objekt je jediným zřetelně a dosti mohutně ohrazeným objektem na celé ploše, ale jeho vnitřní uspořádání se rovněž příliš neliší od větší selské usedlosti, takže dokonce vznikla diskuse, zda to nemůže být rychta. Zatím se nepodařilo otázku definitivně rozhodnout, ale zdá se, že klasifikace jako rezidenční panský dvůr je dosti pravděpodobná. Máme k němu určitou analogii z výzkumu B. Polly v Zalužanech-Nemešanech (Polla 1962, 149).

Samostatnou a zdá se konstituovanější variantu rezidenčního dvora známe zatím jen z ikonografických pramenů. Varianta je v půdoryse oválného tvaru a je ohrazena řadou zahrocených přibíjených dřev, zřejmě desek. Vstup do objektu je vyznačen běžnými vraty nepevnostního charakteru, jak je známe u selských usedlostí. Uvnitř objektu je zděná nebo částečně roubená věž. Tuto variantu shledáváme v rukopise z doby Václava IV. (Bibl. Wenceslai Regis I., f. 142) kolem roku 1400. Další namalované objekty představují obytnou stavbu, kterou indentifikujeme podle plného štítu a řady oken, a to v patrové dřevěné části, zatímco objekt hospodářského charakteru má štít otevřený a je bez oken. Problém působí stavba mezi oběma hlavními budovami. Méně pravděpodobné je, že máme před sebou spojovací článek, krytou chodbu mezi oběma stavbami, ale spíše jej možné, že je to samostatný objekt, u něhož jsou v malbě vyjádřeny zkrásleně prostorové vztahy. Určitou obecnost tohoto typu, i když ho zatím nemáme vykopaný, naznačují další ikonografické doklady. S oválným dvorem s centrální věží a přízemními stavbami, z nichž tři jsou zapojeny do obvodového ohrazení a dva přiléhají k věži, se setkáváme na knoflíku pokličky poháru z Barenau z 16. století (Hensel 1983, 15). Obytný dům vedle věže lze identifikovat podle komína, oken a zdá se i krytiny. Celý dvůr je opět ohrazen přibíjenými zahrocenými deskami a vstup je zcela nepevnost-

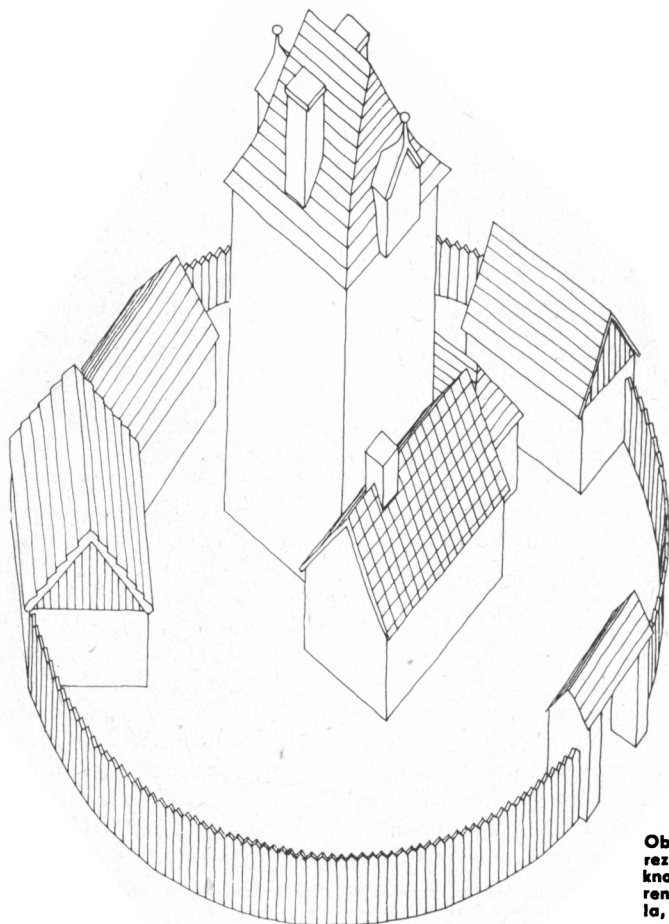
Obr. 1. Rezidenční dvůr drobného feudála podle vyobrazení v Biblia Venceslai Regis I. f.142' – kolem r. 1400. (Pro větší názornost vyobrazení stranově obráceno.)

Obr. 2. Rektifikovaný pohled na rezidenční dvůr vyobrazený v Biblia Venceslai Regis I. f.142' – kolem r. 1400 (podle P. Chotěbora).

ního charakteru. Že tento druh ohrazení byl patrně obecným jevem u těchto jednoduchých sídel, naznačuje skutečnost, že se objevuje i jako součást dekoru, např. na textilním fragmentu z královské hrobky na Pražském hradě, která pochází patrně z toskánského prostředí z druhé pol. 14. století (Gollerová-Plachá 1937, o. 8). Kontrast jednoduchého ohrazení a vysoce luxusní architektury naznačuje, že tento druh ohrazení byl plně vžitý.

Samozřejmě, že se patrně setkáme i se složitějšími rezidenčními dvory a že dosud uvedený výčet variant není zdaleka úplný. Jen pro připomínku uvádíme grafiku P. Brueghela st. z cyklu tzv. malých krajin z první pol. 16. století (Friedländer 1921, 132, o. 72). Dosud stojícím příkladem části takového mohutnějšího kamenného dvora je torzo věže a jedna dosud zachovaná pozdně románská hospodářská budova v Kattlunds na Gotlandu. Z výkopů uveďme např. objekt ze starší fáze osídlení ve Wharram Percy v Yorkshiru (Hurst [Ed.] 1979, 57) a příkladů by bylo více. Samozřejmě nemůžeme uvedené varianty nutně očekávat v Čechách a uvádíme je spíše proto, abychom naznačili určitou pestrost a značné rozpětí případů, které lze očekávat. Právě u dvorů jako objektů převážně účelového charakteru, slohově nenáročných, můžeme očekávat, že i některé teritoriálně značně vzdálené příklady by až na nějaké vysloveně místní detaily mohly vykazovat v oblasti stavební podoby značné shody.

Obr. 3. Rektifikovaný pohled na rezidenční dvůr podle modelace knoflíku pokličky na poháru z Barrenau, 16. stol. (podle W. Hensela, P. Chotěbor).

Druhou podskupinu rezidenčního dvora tvoří objekty, u nichž se již vlastní rezidenční složka vydělila, tedy ty, které souvisejí s tvrzí. Podle konkrétních podmínek se může vzájemný vztah vlastního sídla a dvora měnit. Někdy je dvůr k vlastní tvrzi přímo připojen, přihrazen, a odděluje ho jen vlastní opevnění tvrze, jak ukazuje příklad ze ZSV Lažany na Černokostelecku (Smetánka–Klápště 1981, Pl. 2). Zvláště v ostrožné poloze se vztah obou složek blíží vztahu hradu a předhradí, jak je tomu např. na ZSV Ostrov u Jedomělic (Klápště–Smetánka–Richterová 1979, o. 2). Jindy leží dvůr v těsné blízkosti tvrze, avšak přihrazení není zatím prokazatelné, popřípadě není u zkoumaných lokalit uváděno. Vzácný a vhodnější příklad než z Čech máme z Moravy, a to ze Mstěnic u Hrotovic (Nekuda 1982, 42). Vzdálenost obou složek však může být možná někdy i dosti značná. Ty případy, u nichž není uváděno přihrazení dvora k tvrzi, musíme posuzovat s jistou rezervou, a to jak u objektů zaniklých, tak i u stojících budov (Mlázovice u Jičina; budova v sousedství tvrziště má v suterénu pozdně gotický portál in situ). Zvláště jednodušší přihrazení se nemusí totiž nutně dochovat. Šťastnou shodou okolností máme k dispozici neobvykle sdílný český ikonografický doklad takové situace, to jest dvora přihrazeného pouhým polským plotem k věžovité tvrzi. Je jím vyobrazení v rukopise Mandevillova cestopisu z doby před r. 1420 (Pešina 1965, 266).

Povrchovým průzkumem většinou zachycujeme starší situaci pouze zčásti, a to jak v terénu (tvrziště a dvůr Šebíkov, Durdík 1978, 92, tab. 17), tak i konfrontací s recentními mapami, kde z určitých terénních podmínek lze soudit, že zobrazený mladší dvůr je situován na místě dvora původního (Hlubany u Podbořan, stabilní katastr z r. 1843). Souhrnně lze konstatovat, že variabilita vzájemných pozic dvora a tvrze, velikosti, tvaru, event. způsobů přihrazení bude asi rovněž dosti pestrá.

O tzv. „podnikatelských“ dvorech je zatím známo minimum archeologických faktů. Žádný takový objekt nebyl dosud v Čechách zkoumán a známe zatím jen několik případů z povrchových a geodeticko-topografických průzkumů. Také slibná snaha o stavební průzkum pozdějších dvorů v rámci studia cisterciáckého hospodaření prováděného K. Charvátovou je zatím v počátcích. Dobře čitelným příkladem je pravděpodobně dvůr označený číslem XIV na ZSV Svidna u Drnku. V exponované okrajové poloze uzavírá tento objekt jeden ze vstupů na náves (Smetánka 1969, 620). Zabírá parcelu přibližně čtyřnásobně větší vlnou proti základnímu parcelnímu modulu. Má vlastní rozsáhlou zahradu a je viditelně rozdělen na dvě části. V části první je mohutná destrukce, snad pozůstatek věže, jeden menší objekt a velký trojdílný objekt s hlubokými sklepy. V přilehlé části můžeme rozlišit menší

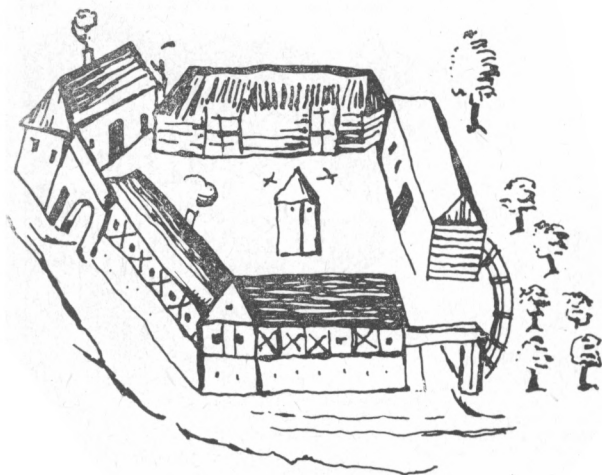

Obr. 4. Výřez z krajiny s věžovitou tvrzí a přihrazeným sídlištěm, pravděpodobně hospodářským dvorem, z Mandevillova cestopisu z doby před r. 1420.

Obr. 5. Hlubany (o. Louny) – výřez z mapy stabilního katastru z r. 1843. Vodní plochy a toky označeny černě; vymezují situaci v předpolí tvrze tak, že starší dvůr příslušný k tvrzi nemůže být umístěn jinde, než dvůr mladší, zobrazený na mapě (tvrz a dvůr křížově šrafovány).

prostranství se zbytkem kamenné stavby; dřevěná část zástavby na lokalitě vlivem místních podmínek uniká evidenci. Celá dispozice měří přibližně 78×78 – 90 m. Zahrada tvoří přes 50 % celé plochy. Dvůr byl ohrazen, podobně jako běžné usedlosti, kamennou zdí kladenou na sucho, přičemž ty strany, které byly orientovány vně vesnice, stály nad výrazným terénním stupněm. Méně čitelným, ale ještě sdílným případem je dvůr patřící cisterciáckému klášteři v Klášterní Skalici na lokalitě ZSV Dolánky u Doubravčic na Černokostecku (Smetánka–Klápště 1981, Pl. 1). Leží na okraji vesnice a je z něj dobře patrnou zděné ohrazení na třech stranách a na straně čtvrté je hlubší příkopovitý úvoz, vymezující plochu o rozměrech 75×83 m. Vnitřní povrch je silně pročleněn, zejména jižní část objektu. Vyskytují se konvexní a konkávní tvary, ale nelze z nich dospět bez výzkumu

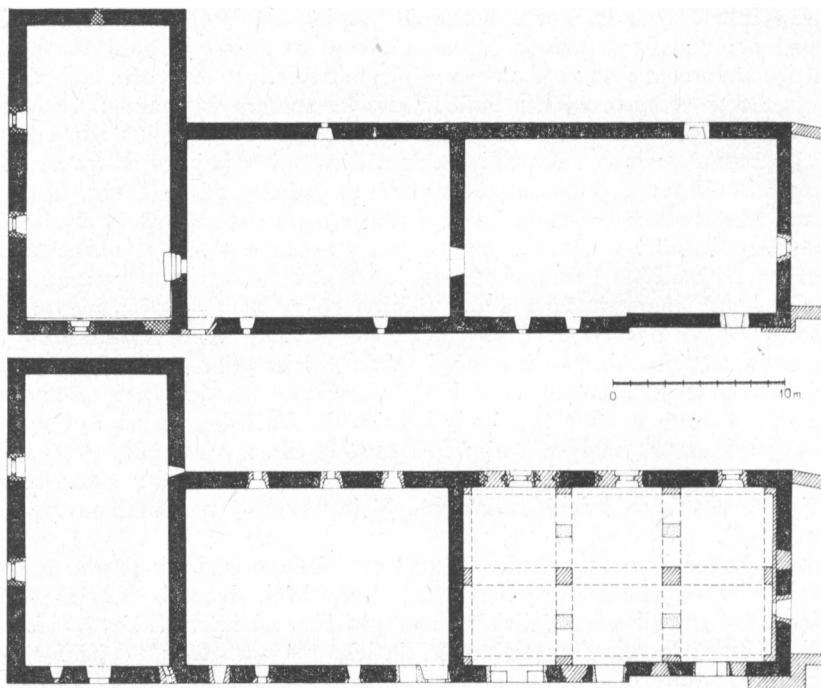
Obr. 6. Výřez zobrazující „podnikatelský“ dvůr ve vsi Dolní Vižňov na Broumovsku (o. Náchod); z tzv. malovaného urbáře broumovského z r. 1676/7.

k žádnému funkčnímu výkladu. Pozoruhodná je skupina objektů vně na JV straně, která v krajně nepříznivém svažitém terénu ukazuje na určitý těsnější vztah ke dvoru. Není vyloučeno, že jsou to domy osob přímo závislých na dvoře. Lze předpokládat, že u těchto velkých objektů bude výrazným společným znakem, ve srovnání s většinou běžných usedlostí, pevnější ohrazení, nejspíše kamennou zdí, jak to také naznačují písemné prameny. Z nich nejdůležitější je popis takového dvora z pražských Hodkoviček z doby předhusitské, který stojí za úplnější citaci. Uvádí se zde: dvůr obehnaný zdí, uprostřed kamenná věž, v níž je malá jizba s dřevěnou podlahou, kamenný dům šafářův u hlavních vrat dvora s příslušnou jizbou, malý sklep, dvě velké stáje a tři malé, vše z kamene, pro dobytek, koně a ostatní zvířata, dvě kamenné sýpky kryté šindelem nebo došky (Graus 1957, 67). V jiných případech je zmiňováno nehořlavé pokrytí střechy, jedna i více věží ve dvoře a další stavby. Někdy jsme na rozpacích, zda nemáme před sebou objekt přímo jednoduše opevněný. České ikonografické prameny z doby předhusitské nemáme pro tento typ dvora k dispozici a proto se obracíme i zde k určité evokaci, kterou nám opět poskytuje grafický cyklus tzv. malých krajin P. Brueghela st. z první pol. 16. století (Friedländer 1921, 133, o. 73) a pozdější mladší kresby z roku 1676/7 v tzv. kresleném urbáři broumovském, kde jsou takové objekty zachyceny (Šmelhaus 1970, 31, o. 49; 13, o. 18).

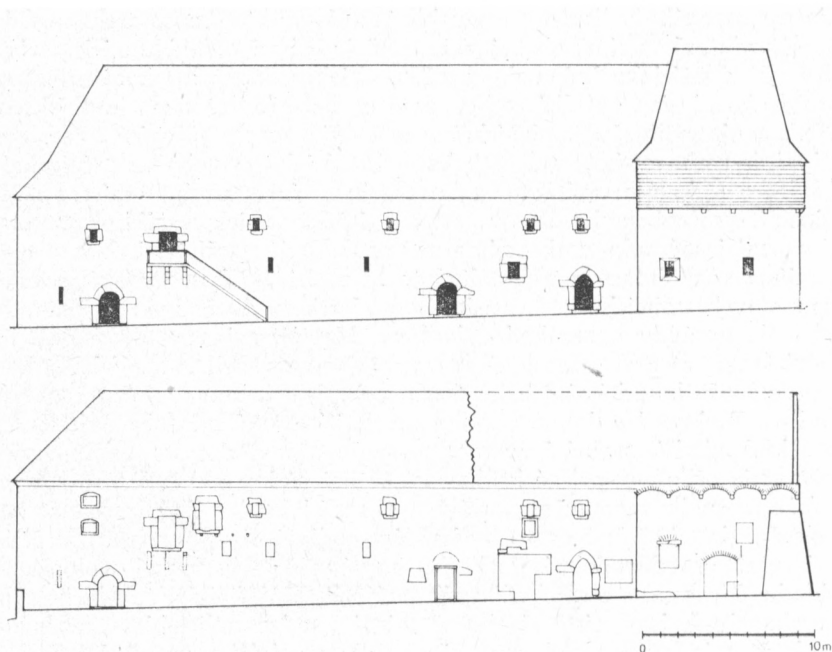
Souhrnně můžeme konstatovat, že se snad na základě různých pramenů podařilo vykreslit alespoň elementární představu o panských dvorech různých typů a variant, dříve než se přikročí k jejich archeologickému výzkumu. Zbývá se ještě zamyslet nad možností stavebního průzkumu. Na jeho reálnost poukázal již J. Škabrada (Škabrada–Dostál 1984) svou dokumentací stavby v Humnech na Kladensku. Jako další z příkladů uvádíme patrně mezní případ zachovaný nedaleko Prahy v Tucharazi u Českého Brodu.

Z objektu v Tucharazi, stojícím na plošině nad vysokým svahem břehu potoka Šembery, interpretovaného v literatuře obvykle jako kvalitní tvrz, se zachovala do našich dnů průjezdni, ale zřejmě obytná věž, která je bohatě architektonicky vybavená. I když věž slouží jako brána do menšího objektu, který byl k ní připojen, a z něhož se dochovaly jen nevelké trosky, není pochyb, že věž sama je objektem hlavním. Představuje výjimečné spojení brány se starším typem věžovité tvrze. Výjimečný je i nápis zachovaný na zvláštní desce, který jako stavebníka určuje královského úředníka Mikuláše (Svitáčka) z Landštejna a jako stavitele mistra Květoně; připojeno je vrocení stavby do roku 1474. Svitáčkův objekt vznikl přestavbou tvrze starší a není jasné, zda trosky mimo věž neobsahují starší části. Nás v této souvislosti zajímá více situace v předpolí, kde se nacházelo hospodářské zázemí. Při průzkumu staveb stojících v současném hospodářském dvoře bylo zjištěno, že se zde dochovala opravdu pozoruhodná budova. Na její existenci upozornili již E. Šamánková (1948, 6) a D. Menclová (1972, 285) a nejnověji F. Kašíčka (1984, 32). Díky stavu značného zchátrání bylo možno pokusit se o stavební průzkum bez zásahů do zdíva. Budovu lze datovat podle stavebních prvků od doby Svitáčkovy do doby poněkud mladší, možná i po roce 1500. Je to v půdoryse obdélníkovitý objekt, k němuž je přiloženo příčné křídlo vytvářející půdorys „L“. Budova sama je dvoupodlažní a podle rozmístění portálů a okenních os lze dedukovat, že zachycujeme členění do tří až čtyř prostor v každém podlaží. Funkce prostor se nedá dnes určit, je však pravděpodobné, že křídlo na západě mělo funkci sýpky nebo nějakého skladu. Na tom v této chvíli tolik nezáleží. Důležité je, že objekt sám jako celek prokazuje, že i na místě všeobecně známém se lze nadít objevů značného rozsahu a tedy že nejsou ani zdaleka vyloučeny odkryvy další a možná důležitější.

Doufáme, že se nám našimi několika vybranými případy podařilo vzbudit trochu větší zájem o panské dvory, a to jak u těch, kteří se zabývají archeologicky

Obr. 7. Tucharaz (o. Kolín) – Pozdně gotická hospodářská budova v předpoli tvrze. Dole půdorys přízemí, nahoře půdorys patra.

Obr. 8. Tucharaz (o. Kolín) – Jižní průčelí pozdně gotické hospodářské budovy. Dole současný stav vzniklý mladšími přestavbami, nahoře pokus o rekonstrukci (P. Chotěbor).

výzkumem sídel drobných feudálů, či klášterů, tak i těch, kteří sledují spíše linii stavebního průzkumu těchto objektů. Domníváme se také, že není nadále únosný stav, zabývat se, až na výjimky, pouze vlastními jádry tvrzí, ale stejnou pozornost je třeba věnovat i druhé části sídla feudála, jeho bezprostřednímu hospodářskému zázemí. Totéž lze říci i o dvorech „podnikatelských“, ať již patří jakékoliv vrchnosti, jejichž výzkum je snad ještě více žádoucí.

Literatura:

- Durdík, T.: Trojany, tvrz Šebíkov, okr. Plzeň-sever, BZO 1975, Praha 1978, s. 92, č. 259.
- Friedländer, M. J.: Pieter Bruegel. Berlin 1921.
- Gollerová-Plachá, J.: Látky z pražské královské hrobky. Praha 1937. (Státní grafická škola v Praze.)
- Graus, F.: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II. Praha 1957.
- Hejna, A.: Výsledky archeologického výzkumu v Trocnově. Referáty o pracovních výsledcích československých archeologů za rok 1956. I. Liblice 1957 (AÚ ČSAV Praha), 166–174.
- Hensel, W.: Archeologia żywa. Warszawa 1983.
- Hurst, J. G. (Ed.): Wharram. A Study of Settlement on the Yorkshire Wolds. London 1979.
- Jelínek, B.: Materialien zur Vorgeschichte und Volkskunde Böhmens. III. Theil. Plešivec und seine nächste Umgebung in der Vorgeschichte. IV. Mořina. MAGW XXVI, 1896, 217–231.
- Kašička, F.: Tvrze středních Čech. Praha 1984.
- Menclová, D.: České hrady II. Praha 1972.
- Nekuda, V.: Středověká vesnice na Moravě ve světle archeologických výzkumů zaniklých osad. AH 7, 1982, 33–66.
- Pešina, J.: Obraz krajiny v české knižní malbě kolem r. 1400. Umění XIII, 1965, 233–289.
- Pitterová, A.: Několik poznámek k prvnímu archeologickému výzkumu středověké vesnice v Čechách. ČL 54, 1967, 327–333.
- Polla, B.: Středověká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava 1962.
- Smetánka, Z.: Průzkum zaniklé středověké osady Svidna u Slaného (Předběžná zpráva). AR XXI, 1969, 618–625.
- Smetánka, Z.–Klápště, J.: Geodeticko-topografický průzkum zaniklých středověkých vsí na Černo-kostelecku, PA LXXIII, 416–458.
- Smetánka, Z.–Klápště, J.–Richterová, J.: Geodeticko-topografický průzkum zaniklé středověké vsi Ostrov (k. o. Jedoměřice). AR XXXI, 1979, 420–430.
- Smetánka, Z.–Scheufler, V.: První archeologický výzkum středověké vesnice v Čechách. ČL 50, 1963, 231–236.
- Šamánková, E.: Tvrz Tuchoraz. Praha 1948.
- Škabrada, J.–Dostál, P.: Pozdní gotika ve vesnických usedlostech na okrese Kladno. Urbes Medii Aevi, Praha 1984, 113–148.
- Škabrada, J.–Smetánka, Z.: Architektura zemědělských usedlostí pozdního středověku v Čechách (Příspěvek k poznání hmotné kultury středověké vesnice). AR XXVI, 1974, 236–270.
- Šmelhaus, V.: Historischer Atlas der tschechoslowakischen Landwirtschaft. Acta Muscorum Agriculturae, V/2, Praha 1970, 1–65.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Herrenhöfe im mittelalterlichen Dorf Böhmens (13.–16. Jahrhundert)

Die Autoren befassten sich mit den Bauformen der Herrenhöfe, die im hohen Mittelalter zu den wichtigsten Bauten des flachen Landes in Böhmen zählten. Leider wurde ihnen bisher in archäologischer Hinsicht nicht die gebührende Aufmerksamkeit gewidmet, weshalb die Autoren von Ergebnissen der Felddaufnahme und geodetisch-topographischen Untersuchungen ausgehen, die es meist ermöglichen, wichtige Ausmaße von Objekten, ihre Lage im Gelände und im Dorfgrundriß festzustellen. Außerdem halten sie sich an Schriftquellen, die in der Regel Informationen über Einzelheiten oder Teile des Baus bieten, wobei sie auch das Zeugnis ikonographischer Quellen nicht übersehen. Die genannten Quellen werden auf drei Ebenen ausgewertet – in erster Linie sind es böhmische mittelalterliche Originalquellen, in zweiter böhmische Abbildungen, die jünger sind und aus dem 16. bis 17. Jahrhundert stammen, und schließlich verwenden sie sowohl noch jüngere als auch ausländische Abbildungen, jedoch bloß auf dem Niveau der Evokation, wenn es an heimischen Quellen mangelt. Unterschieden werden Residenzhöfe, die in der

Regel kleineren Feudalherren gehörten, und „Unternehmer“-Höfe, die der eigenen Regiewirtschaft und Eintreibung aller Formen der Feudalrente dienten. Bei Residenzhöfen differenzieren die Autoren Varianten, die sich nicht allzusehr von den üblichen Bauerngehöften unterscheiden, denn aber auch fester konstituierte, ovale, mit zugespitzten Brettern umfriedete Varianten mit Wohnobjekt und Wirtschaftsobjekten, unter denen ein turmartiger Bau, wahrscheinlich der Speicher, nicht fehlte. Eine Sondergruppe der Residenzhöfe, deren Residenzfunktion zurücktrat, waren Höfe als unmittelbares Wirtschaftszubehör einer Feste. In diesem Fall waren die Höfe entweder mit der Feste unmittelbar verbunden oder von dieser nur so weit entfernt, daß die Einheit des Baukomplexes nicht verloren ging. Weitaus größere Objekte mit vielen verschiedenartigen Wohn- und besonders Wirtschaftsbauten waren die Unternehmer-Höfe, die nicht nur weltlichen Feudalherren sondern auch Kircheninstitutionen, eventuell auch Stadtbürgern gehörten. Abschließend machen die Autoren auf die bisher unausgewerteten Möglichkeiten der baulich-architektonischen Rekognoszierung aufmerksam, die in unmittelbarer Nähe von Festen auch in Herrenhöfen aus der Renaissance und dem Barock Reste gotischer Objekte enthüllen kann. Als Beispiel führen sie die bauliche Erforschung eines spätgotischen Wirtschaftsgebäudes im Vorfeld der baulich hervorragenden spätgotischen Feste in Tuchoraz unweit von Český Brod an. Die archäologische Untersuchung und architektonische Rekognoszierung aller Formen und Varianten von Herrenhöfen verspricht nach Ansicht der Autoren einen wesentlichen Beitrag zur Charakteristik der sozialen und ökonomischen Verhältnisse im mittelalterlichen Dorfe Böhmens.

Beschreibung der Abbildungen :

1. Residenzhof eines kleinen Feudalherrn nach einer Abbildung in Biblia Venceslai Regis I. f. 142' – um das Jahr 1400 (Der Anschaulichkeit halber ist die Abbildung seitenverkehrt).
2. Rektifizierter Blick auf den in Biblia Venceslai Regis I. f. 142' abgebildeten Residenzhof – um das Jahr 1400 (nach P. Chotěbor).
3. Rektifizierter Blick auf den Residenzhof nach der Modellierung eines Becherdeckelknopfes auf dem Becher aus Barenau. 16. Jahrhundert (nach W. Hensel, P. Chotěbor).
4. Ausschnitt aus einer Landschaft mit turmartiger Feste und eingefriedetem Sitz, wahrscheinlich einem Wirtschaftshof, aus Mandevilles Reisebeschreibung aus der Zeit vor 1420.
5. Hlubany (Bez. Louny) – Ausschnitt aus der Mappe des stabilen Katasters aus dem J. 1843. Waßerflächen und –läufe sind schwarz bezeichnet; sie legen die Situation im Vorfeld der Feste so dar, daß der zur Feste gehörende ältere Hof nicht anderswo liegen konnte als der auf der Mappe dargestellte jüngere Hof (Feste und Hof kreuzschraffiert).
6. Ausschnitt, den „Unternehmer“-Hof im Dorf Dolní Vižňov in der Gegend von Broumov darstellend (Bez. Náchod); aus dem sogenannten gemalten Urbarium von Broumov vom Jahr 1676).
7. Tuchoraz (Bez. Kolín) – Spätgotisches Wirtschaftsgebäude im Vorfeld der Feste. Unten Grundriß des Erdgeschoßes, oben Grundriß des Stockwerks.
8. Tuchoraz (Bez. Kolín) – Südfront des spätgotischen Wirtschaftsgebäudes. Unten heutiger Stand nach jüngeren Umbauten, oben Versuch einer Rekonstruktion (P. Chotěbor).